

XX əsrin əvvəlləri.... Azərbaycan türkləri öz ərazilərində qətləmə və ermənilər tərəfindən törədilən qırğınlara məruz qalır. Azərbaycan Türkü əzilir, alçaldılır, onun torpaqlarından özgələr üçün dövlət yaradılması planlaşdırılırdı. Çar Rusiyası tərəfindən silahlandırılan ermənilər Bakı, Qarabağ, İrəvan, Naxçıvan, Gəncə və Şirvanda yaşayan silahsız Azərbaycan xalqına, dinc əhaliyə hücumlar edir, vəhşiliklər törədirlər...

1905-ci il.... Bakı şəhərində Azərbaycanın görkəmli türkçü-ziyalısı Əhməd bəy Ağaoğlu tərəfindən "Fədai" adlı gizli bir cəmiyyət yaradılır. Bu, Azərbaycan Türkünün özünü müdafiə instinkti, illərdən bəri toplanmış passionar enerjinin vulkantək püskürməsi demək idi. Türk həmişə olduğu kimi bu dəfə də hücumda olmalı idi. Böyük türkçü-publisist Yusif bəy Akçuralı 1928-ci ildə nəşr etdirdiyi "Türk ili" kitabında Əhməd bəy Ağaoğlunun tərcümeyi-halını yazarkən qeyd edir: "Türklərin ermənilərə qarşı mübarizə aparmaq üçün bir təşkilata böyük ehtiyacları vardı. Bu ehtiyacı təmin etmək üçün Əhməd bəy Ağaoğlu 1905-ci ildə Bakıda "Fədai" adlı gizli bir cəmiyyət təşkil etməyə müvəffəq oldu".

Əhməd bəy Ağaoğlu 1869-cu ildə Şuşa şəhərində zadəgan ailəsində anadan olmuşdur. Tiflisdə Gimnaziyanı bitirdikdən sonra o, Peterburqa üz tutaraq orada Universitetə daxil olur. O burada bir çox Azərbaycanlı ziyalılarla tanış olur. Bunlar arasında Tiflisli Əlimərdan bəy Topçubaşov (Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin Xarici İşlər Naziri), Əli bəy Hüseynzadə (Siyasi ideoloq, jurnalist, rəssam, Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin bayrağının təsisçisi) və Borçalılı İsrail ağa Borçalinski (Hacıəliyev, Acalov: hüquqşünas, sonralar Borçalı türklərinin əsas dayacağına çevrilmişdir) diqqəti cəlb edir.

Daha sonra Əhməd bəy Parisə gedərək orada Sorbonna Universitetinə daxil olur. Parisdə oxuduğu müddətdə Əhməd bəy beş dilə mükəmməl şəkildə yiyələnərək həm yerli, həm də əcnəbi mətbuatda maraqlı məqalələrlə çıxış etməyə başlayır.

Universiteti qurtarıb Azərbaycana dönan Əhməd bəy burada fransız dilini tədris etməklə yanaşı cəhalət dənizində üzən Azərbaycan xalqının milli özünüdərkətmə ideyalarının yayılması işinə başlayır. Bir çox qəzetlərdə yazılar yazdıqdan sonra Azərbaycan dilində gündəlik "İrşad" qəzetini təsis edərək milləti maarifləndirməklə oyatmağa çalışır.

Bakının aşib-daşan qara qızılı bütün dünyanın nəzərini indiki paytaxtımıza yönəldir. Uzaq İsveçdən Nobel qardaşlarından tutmuş Simenslərə qədər bütün burjua övladları Bakının misilsiz zənginliyindən pay almağa yönəlmişdilər. Bunlar azmış kimi Osmanlı və İrandan qovulmuş ermənilər də Bakıya sürətlə axışdırdılar. İrəvan qəzasının ən ucqar kəndindən belə ermənilər ev-eşiklərini atıb sürətlə Bakıya yerləşirdilər. Dünənə kimi Bakı dalanlarında ayyaqqabı təmiri edən Adamovlar, Mantaşyanlar, Lalayanlar Çar Rusiyası məmurları ilə əlbir olub yerli milləti talayır, onların ata-baba torpaqlarını zorla əllərindən alırdılar. Etiraz edənlərin bir sonu vardı - ölüm. Bakı və onun ətrafında böyük torpaq hissələrinə sahib olan ermənilər orada olan neft buruqlarından küllü miqdarda pul qazanırdılar. Azğınlaşan ermənilər Azərbaycanın hər yanında ağalığ edirdilər. Bakıda, Qarabağda, Tiflisdə onlarla ermənicə qəzetlər və jurnallar buraxdıran ermənilərin Daşnakstün partiyası hər yerdə azərbaycanlı ovuna çıxmışdılar. Ən çox qətliaclar isə, Qarabağ və İrəvan qəzalarında baş verdi.

1906-cı ildə yazmaqla milləti gec oyadacağını anlayan Əhməd bəy Bakı milyonçusu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin də xeyir-duası ilə Əlimərdan bəy Topçubaşov və Əli bəy Hüseynzadə ilə Gəncəyə gələrək buradakı tanınmış vətənsəvər millətçi ziyalıların öndə gələn ismləri ilə Ələkbər bəy Rəfibəyli (görməli ictimai və siyasi xadim, Azərbaycan xalqının milli istiqlal hərəkatının fəal mübarizlərindən biri), Ələsgər bəy Xasməmmədli (görməli ictimai və siyasi xadim), Ədil xan Ziyadxanov (görməli dövlət xadimi, alim, diplomat), Nəsib bəy Yusifbəyli (siyasi və dövlət xadimi), Həsən bəy Ağayev (ictimai-siyasi xadim, jurnalist, həkim, müəllim, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin sədr müavini) və Axund Molla Məhəmməd ağa Pişnamazzadə (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dini idarəsinin rəhbəri) görüşərək "Difai" (Müdafiə) Partiyasını yaradır ("Difai Fədailəri"). Sonradan Difainin Şuşa (Qarabağ Müdafiə Komitəsi), Dərbənd, Borçalı, Naxçıvan, Cavanşir, Qazax, Tərtər, Qaryagində (Cəbrayıl) şöbələri açılır.

"Difai"nin fəaliyyəti çox keçmir ki, öz bəhrəsini verir. Artıq ermənilər Azərbaycan Türklərinin nəyə qadir olduqlarını anlamağa başlayırlar. Hüseyn Baykaranın yazdığı kimi, "Difai" partiyasının fəaliyyəti nəticəsində ermənilərin türklərə qarşı törətdikləri qırğının qarşısı müəyyən dərəcədə və müxtəlif vasitələrlə alınmışdı. "Hələ Şuşada məktəbdə işləyərkən ermənilərlə mübarizə aparan Əhməd bəyin "Fədai" təşkilatı vasitəsilə onlara qarşı böyük miqyasda müqavimət göstərdiyinin şahidi oluruq..." (Y.Akçuraoğlu, "Türk ili", səh. 441).

"Difai"nin Borçalı qolu

Müəllif: Borçalı

21.04.2013 23:22

"Difai" Azərbaycan tarixində misli görünməmiş qeyrət səhifələri yazır, millətinin və vətəninə qarşısında duran hər bir kəsi məhv etməklə...

Difai fəaliyyəti dövründə, əli məzlum azərbaycanlı qanına batmış hər kəsin cəzasını verirdi. Minlərlə rus və erməni məmurları, satqın yerli məmurlar və milləti cəhalətə sürükləyib vicdanını pula satan mollalar bu partiyanın qurbanına çevrilirdi.

"Difai"nin Borçalı qolu

Difai azərbaycanlıların hər yerində olduğu kimi Borçalıda da özünə dayaq axtarırdı. Əhməd bəy Ağaoğlu 1906-cı il 20 fevralında Tiflisə gələrək burada ÜmumZaqafqaziya qurultayında iştirak edir. Daha sonra o bu qurultayda Borçalını təmsil edən İsrail ağa Borçalinski, Rəhim bəy Axundov və Əbdürrəhman Haqverdi oğlu ilə görüşür. Əhməd bəy Qazax və Tiflisdə Difainin təşkilatlanma məsələsini hərbi topoqraf Vəkilova tapşırırsa da onun Borçalı və Tiflisdə tək ümidi və dayağı Peterburqdan tanıdığı İsrail ağa idi.

İsrail ağa Tiflis və Borçalıda dönəminin nadir ziyalı şəxsiyyətlərindən idi ki, dövlətdə təmsil olunurdu və yerli əhali arasında böyük nüfuza malik idi.

Peterburq Universitetinin hüquq bölümünü bitirmiş İsrail ağa həmin ərəfədə Tiflisdə məhkəmə sədri vəzifəsində çalışırdı və bütün Borçalıların dayağına çevrilmişdi (Ş.Məmmədli, "Parçalanmış Borçalı"). Tiflis Seyminin ilk azərbaycanlı üzvi kimi tarixə düşən İsrail ağa Tiflisdə Çar Rusiyası hökuməti elitasında böyük nüfuza malik idi. Zaqafqaziya elitasının üzvi kimi qəbul edilən İsrail ağa Tiflisdə nəşr olunan Azərbaycan dilli qəzetlərə dəstəyi ilə tanınırdı. Onun millətini sevən, erməni və rus haqsızlıqlarına dözməyən biri olduğu hamıya məlum idi. Ehtiyatı əldən verməyən İsrail ağa ata yurdu Ağalığ kəndində silah anbarı tikdirib, oranı daima hazır və dolu vəziyyətdə saxlayırdı. Erməni-müsəlman qarşıdurmasının qaçılmaz olduğunu öncədən hiss edən İsrail ağa Borçalıdakı Kəpənəkçidə yaşayan əmisi oğlu Emin ağa Borçalı (dövlət xadimi) başda olmaqla bütün Borçalı igidlərini ayıq-sayıq saxlayırdı.

1905-ci ildə ermənilər azərbaycanlıların yaşadığı digər bölgələrdə olduğu kimi Tiflis və Borçalıda da silahsız müsəlman xalqına qarşı hücumlara başlayır. Ermənilər ilk öncə Tiflisdə yaşayan Cənubi Azərbaycandan gəlmiş müsəlman hamballara (həmsərilərə) divan tutmağa başladılar. Ahısqalı görkəmli ictimai və siyasi xadim, böyük millətçi "Cənubi Qərbi Türk Cumhuriyyəti"nin

"Difai"nin Borçalı qolu

Müəllif: Borçalı

21.04.2013 23:22

(dövlətin başçısı Emin ağa Borçalı idi) nazirlər şurasının 1-ci sədri Ömər Faiq Nemanzadə öz xatirələrində bu barədə yazıb. O, Tiflisdə ermənilərin türk-müsəlman əhalisinə qarşı vəhşiliyini gerçək bir surətdə təsvir etmişdir. Ömər Faiq özü gördüyü erməni vəhşiliyini qələmə alaraq yazmışdır ki, Tiflisin Vorontsov körpüsündən keçən türk hamballarını (iranlı həmşəriləri) erməni silahlıları sürüyüb körpünün kənarına gətirir və buradan çaya tullayırdılar. "Reskavorontsov məhəllələrindəki mazutlarda işləyən türk fəhlələrini gizləndikləri yerdən çıxarıb xəncərlə yaralaya-yaralaya Kür çayının kənarındakı dəyirmanların hündür yerinə gətirir və oradan aşağıya tullayırdılar. Suya atılan biçarələr boğulmamaq üçün var-gücü ilə çalışır, kənara doğru yaxınlaşır, lakin kənardakı erməni daşnaklarının onlara yağdırdıqları güllələrlə yaralanır təkrar suya batırdılar. Bir az sonra isə çıxıb əl-ayaq çarpır, üzməyə çalışırdılar.

Lakin yenə güllə yağışına tutularaq batır və axırda görünməz olurdular. Kür çayı sularının qanlı dalğaları arasında qarışıb axaraq gedən cansız, hərəkətsiz türk-müsəlman meyidləri görünürdü".

Azğınlaşan ermənilər daha sonra Azərbaycan Türklərinin yaşadığı Meydan və Hallovlar məhəllələrinə saldırdılar. Belə savaqların birində görkəmli dramaturq və dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun anası qətlə yetirilir.

İlk öncə Borçalıda (Şülvərdə) erməni quldurlarını tərksilah edən Borçalılar daha sonra Tiflisə doğru hərəkət etdilər (Gürcüstan Azərbaycanlıları. 2010). İsrail və Emin ağaların sayəsində Borçalı süvariləri Tiflisə erməni qəsbkarları üzərinə yürüş edir.

...İki mindən artıq Borçalı süvarisinin Tiflisə, şəhərə gəldiklərini eşidəndə yerli türklər bir az da ürəkləndi. Şayiə gəzirdi ki, guya borçalılar gürcü kəndlərindən mal-qaranı qovur, qadınları girov götürürdülər. Halbuki Borçalıdan gələn yol üstündə belə bir gürcü kəndi yox idi. Bu xəbər Tiflisdə savaqların genişlənməsinin qarşısını aldı. Borçalıların yaxınlaşdığını bilən gürcü, rus, hətta erməni ziyalıları ağ bayraqlarla şəhəri dolaşmağa başladılar ("Difai Fədailəri").

Ömər Faiq Nemanzadə (1919-cu ildə Emin ağa Borçalı ilə Metex qalasında birlikdə cəza çəkib) daha sonra yazır: "Cənubi Qafqaz üzrə canişin kəndlərdən gələn köməkdən xəbərdar olan kimi əmr verdi ki, atla şəhərə girmək qadağan olunsun. Türk-müsəlman igidləri şəhərin ətrafından atlarını kəndlərə geri qaytararaq özləri piyada Tiflis şəhərinə daxil oldular. Erməni silahlı dəstələrinin üzərinə hücum keçən türk-müsəlman silahlıları cəmi bir gün vuruşduqdan sonra erməni daşnak silahlılarını məğlub etdilər".

"Difai"nin Borçalı qolu

Müəllif: Borçalı

21.04.2013 23:22

Məhz, İsrail ağa 1905-ci ildən 1918-ci ilə kimi Borçalı və Tiflisdə quduzlaşmış ermənilərin qəniminə çevrilir. Bu müddət ərzində o, dəfələrlə azğınlaşmış ermənilərin layiqli cavabını verir. 1917-ci ildə isə İsrail ağanın başçılığı ilə Borçalı süvariləri sadə müsəlman xalqa divan tutan yerli Lüksemburq (indiki Bolnisi) almanlarını darmadağın edir.

1909-cu ildə Çar Rusiya hökuməti "Difai" partiyasına təzyiqləri artırdıqdan sonra partiyanın fəaliyyəti dayanır və Əhməd bəy məcburən Osmanlıya getməli olur. İstanbulda olduğu müddət ərzində Əhməd bəy keçmiş silahdaşları ilə əlaqəni kəsmir.

Borçalıda daşnak qətliamı

1918-ci ildə ermənilər azərbaycanlılar yaşayan hər yerdə Bakıda, Qubada, Şamaxıda, Göyçədə, Naxçıvanda, Lənkəranda, Urmiyyədə, Salmasda, Xoyda və digər şəhərlərdə sadə xalqa qarşı qətliamlara başlayırlar. Azərbaycanın hər yerində qan tökən daşnaklar Borçalıya üz tuturlar. Lakin burada onların mənfur niyyətləri baş tutmur.

Qaniçən daşnaklar Andronik və general Nazarbekyan 800 silahlı ilə zamanında ulu türk yurdu Borçalıya İran və Osmanlıdan qaçqın kimi köçən ermənilərin məskunlaşmış yurd saldıqları, sonralar Xaçın adlandırdıqları kəndə gəlirlər. Daşnakların məqsədi Borçalıda da böyük qətliamlar törətmək idi.

Bu olaylara hazır olan İsrail ağa bu işdən xəbər tutan kimi yerli igidlərlə birlikdə daşnaklara pusqu qurub onların 90%-ni məhv edir, general Nazarbekyanın isə şəxsən başını kəsir.

Artıq "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti" öz müstəqilliyini elan etmişdi. Bakını ermənilərdən azad etməyə gələn Qafqaz Türk-İslam Ordusunu və ordunun komandanı Nuru Paşanı İsrail ağa, Emin ağa ilə birlikdə şəxsən Calaloğlunda (Osmanlı sərhəddi) qarşılayıb Borçalıya gətirir, orada qonaqlayır daha sonra isə Qazağa qədər müşayiət edir.

Məhz 1918-ci ildə Qafqaz Türk-İslam Ordusu Bakını ermənilərdən azad etdikdən sonra şəhərə

"Difai"nin Borçalı qolu

Müəllif: Borçalı

21.04.2013 23:22

girən ordunun önündə dayanan Nuru Paşanın yanında addımlayanlardan biri Əhməd bəy Ağaoğlu və Əli bəy Hüseynzadə idi.

Anar Məsimov